

Dr. Reuss András

Átéltük

Adalékok az ökumenikus mozgalom és a magyarországi egyházak kapcsolatának történetéhez

Megjelent: Credo (4) 1998/3-4, 35-42.

A közelmúlttal kapcsolatos beszélgetésekben és kutatásokban nem csak annak a kérdésnek a felvetése mindennapos: milyen szerepet játszottak egyházi vezetők a szocialista rendszerekben, mennyiben álltak helyt, alkudtak meg, jó vagy rossz kompromisszumokat kötöttek, mennyiben voltak és lettek eszközei a rendszernek, hanem az is: milyen szerepet játszott az ökumenikus mozgalom és játszottak annak egyes képviselői a kelet-európai - a mi esetünkben a magyarországi - egyházaknak a szocialista rendszerekben tanúsított magatartása szempontjából. Vajon a Nyugat Keletre előretolt bástyája volt az ökumené, s benne például az Egyházak Világtanácsa, vagy inkább éppen megfordítva, a Kelet beépített eszköze Nyugaton? Ez a vita az Egyházak Világtanácsával kapcsolatosan éppoly éles és súlyos kérdéseket vet fel, mint egyes kelet- vagy nyugat-európai tagegyházaiban.¹

Ha a tényeket akarjuk megismerni és feltárni, akkor ezen a területen is két problémával találkozunk. Az egyik a források problémája. Az egyházi és a világi sajtóban megjelent közlemények és beszámolók, hivatalos állásfoglalások, egyáltalán a nyomtatott dokumentáció messze nem ad(hat) teljes képet, de még ezeket sem gyűjtötték össze. Rendkívül fontosak lennének a kor egykori és legkülönbözőbb - egyházi és nem egyházi - tanúinak személyes visszaemlékezései, valamint a levelek - hivatalosak és személyesek - is. Messze vagyunk attól, hogy mindezeket elérhessük. A másik nagy probléma, hogy azok, akik ezekbe a kutatásokba belevetették magukat, nem tudják ezeket elfogulatlanul folytatni. Ha valaki, akár szenvedő, akár együttműködő résztvevője volt az eseményeknek, ha valaki bármilyen módon - például valamely családtagja révén - érintett, akkor fennáll a veszélye, hogy önkéntelenül is megerősítést vagy mentséget keres, az egyik oldalt menti, a másiknak kevésbé talál mentséget. Ha pedig valaki semmiképpen sem érintett, akkor sok fáradságot igénylő munkára van szüksége, hogy az eseményeket és a kérdéseket megismerje és bemutassa.²

Nincs módomban az 1945 és 1990 közötti időszak egészének teljességre törekvő áttekintésére, csak három csomóponttal - 1948, 1956, 1984 - kapcsolatosan nyújtok néhány adalékot. Előtte azonban néhány megjegyzés a kiindulási pontról és a mértékről.

Kiindulási pontként szem előtt tartandó: nem lehet állítani: hogy az ún. kommunizmus egy tökéletes világot rombolt szét Magyarországon; hogy Magyarország akarta volna a szocializmus útját és maga határozta volna meg azt, s nem is az egyházak; hogy az igazság hiánya az egyik oldalon a másik oldal igazságát bizonyítaná.

Gondolkodni kellene a mértéken is, amelyet a múlt értékelésénél alkalmazunk. Mit lehet elvárni az oroszok vermébe vetett emberektől: szelídítsék meg az oroszokat, mentsék meg pusztá életüket, fálják fel az oroszokat?

1948

Az Egyházak Világtanácsa alakuló ülésén 1948-ban Amszterdamban sem a keleti ortodox egyházak, sem a római katolicizmus nem vett részt. A római katolikus távolmaradás magyarázata az 1928-ban kibocsátott *Mortalium animos* enciklikában olvasható, amely a római katolicizmus álláspontját fogalmazta meg az ökumenikus mozgalommal kapcsolatban. Az orosz ortodoxok többek között politikai okokból nem vettek részt. A világgyűlés mégsem tette magáévá Barth felfogását, aki szerint „Moszka részvétele éppúgy megbénította volna a zsinatot, mint Rómáé”³. Sokirányú erőfeszítés folyt, hogy az ortodoxia bevonására előkészítsék az utat, de legalábbis ne tegyék járhatatlanná azt. Félreérthetetlen volt a vezetőknek az a törekvése, hogy a magyarok nacionalizmusát és a háborús vereség okozta segítségkeresését korlátozzák, nehogy az a megszületőben levő egységet megzavarják. Az ökumenikus munkában ez a tendencia már Amszterdam előtt is érezhető volt.

Egy 1947 elején a Bossey-i Ökumenikus Intézetben tartott konferencián maga Visser't Hooft volt az, aki elhallgattatott egy fiatal teológiai professzort, aki provokáló kérdéseket tett fel az Orosz Ortodox Egyház egy képviselőjének és nagyon élesen reagált arra is, amikor egy keletnémetországi részvevő a nyugati hatalmak és egyházak szemére vetette, hogy a szovjet megszálló csapatok által okozott szenvedések láttán nem törődnek velük.⁴ Robert Mackie, a Keresztyén Diák Világszövetség főtitkára pedig magyarországi látogatása alkalmával azzal lepte meg a magyarokat, hogy nem ellenállásra biztatott, hanem az ország előtt álló új missziói lehetőségről beszélt, s úgy vélte, a misszió csak akkor lehet hatékony, ha a kulturális és szociális élet mozgalmait figyelembe veszi és jó kapcsolatot tart fenn a konkrét környező

világgal. Stewart W. Herman amerikai lelkész sem ellenálásra szólított fel, hanem azt hiányolta, hogy az evangélikus egyházban nincs olyan aktív mozgalom, - mint az ún. „Szabad Tanács” a református egyházban, - amely a jövő feladatait számba venné. Az amerikai Homrighausen pedig valósággal sokkolt egy magyart Bosseyban azzal, hogy a jelen helyzetet keresztyénség utáni korszakként és a nagykonstantinuszi kor végeként értelmezte, mintha keresztyénség és magyarság nem azonos fogalmak lennének.⁵

Az egymással szembenálló világok roppant feszültsége aztán Amszterdamban is érezhető volt. „Nyugat és Kelet, kapitalizmus és kommunizmus, polgári és proletár demokrácia áll egymással szemben, mindenik mögött a világ egyik fele - azzal a programmal, hogy átvegye az egyeduralmat, mert az emberiséget csak az mentheti meg, ha a két világból egy világ lesz.”⁶. Ravasz László püspök, aki ezt a mondatot írta, úgy vélte, hogy a világgyűlésnek sikerült saját álláspontot kialakítania és elkerülnie, hogy az egyik vagy a másik oldalnak szolgáljon: „azt sem lehet mondani, hogy [a világgyűlés] egyiket vagy másikat kiszolgálta; azt kell mondanunk, mind a kettő felett állott és a mind a kettőnek szolgált”⁷. Nem lett áldozata azoknak a törekvéseknek, amelyek egyetlen párt eszközévé akarták tenni⁸. Amszterdamot tehát Ravasz László is sikernek tekintette: Az egész világról sok egyház a világban levő ellentétek ellenére is képesek voltak nagygyűlést tartani és első átfogó világszervezetüket létrehozni. Mindez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy a világgyűlés mindkét oldalra vágott - és egyeseknek a szemében - egyik oldallal szemben sem lépett fel ellentmondást nem tűrően. Niebuhr amerikai teológus számára Amszterdamban ez a vonala a közép felől tekintve - sok amerikai keresztyén számára teljesen meglepő módon - túl baloldali volt. Niebuhr Amszterdamban ezt a konzervativizmus és tradicionalizmus felől értelmezett baloldaliságát és a „kontinentális radikalizmust” egyrészt az ázsiai és afrikai missziói egyházaknak azzal a bírálatával magyarázta, amely a nyugati kultúra, a fehér faj egyeduralma és a nyugati társadalomban a pénz hatalma ellen irányult, másrészt a nagy háború pusztításával, s azzal, hogy a háborús szenvedések és következményei felrázták az európai keresztyénség szociális lelkiismeretét⁹.

Különösen is Bereczky Albert református püspök volt Magyarországon az, aki a bűnbánat hirdetésével hallatott magáról, noha erről mások is beszéltek¹⁰. Amint a kor egyik tanúja, Benczúr László emlékezéseiben írja, a holocaust után kollektív szégyenérzet és személyes bűnbánat elevenedett meg. Ez a bűnbánat a magyarországi ébredési mozgalom vonalában haladt és nem okozott depresszív hangulatot. Sőt, inkább felszabadítóan hatott.

Segített a nemzeti sorscsapás elviselésében és táplálta a keresztyének jövőbe vetett reménységét. Politikai szempontból ez a bűnbánat - a nyugati intervencióban reménykedő - politikai illúzióktól, a politikai adventizmustól való szabadulást jelentett.¹¹ A Nyugatba vetett reménységet sokan osztották titokban, s amíg lehetett, nyilvánosan is. Egyértelműen benne volt ez az emberek szívében és gondolataiban. Akár Mindszenty, akár Ordass magatartásának hátterében - noha egészen mésképpen - ez a nyugati segítségben való reménység érezhető és feltételezendő, s ők ketten ebből a szempontból egyáltalán nem voltak ritka kivételek.

Az alakulófélben levő Egyházak Világtanácsa vezető képviselői az 1948-es fordulat évének magyarországi eseményeit figyelemmel és érdeklődéssel követték, de utaltak arra, hogy a Jalta szerinti európai helyzet tartós lesz¹². Egy fiatal magyar evangélikus lelkészekkel való találkozás alkalmával már Amszterdam előtt Visser't Hooft úgy nyilatkozott, hogy különösen az evangélikus egyház világi vezetésének tagjai egy elmúlt politikai rendszer képviselői¹³ és ez az egyház számára súlyos nehézségeket hoz magával. A fiatal evangélikus lelkészeknek azt ajánlotta, hogy politikai szempontból - amennyire csak lehetséges - baloldali irányt képviseljenek¹⁴. Ekkor már világossá vált a magyarok számára, hogy a keresztyének szolgálatára a legtágabb értelemben, az érintkezési formáktól elkezdve egészen a vértanúságig kell gondolni¹⁵. Az EVT első világgyűlésére Ordass Lajos püspök nem kapott kiutazási engedélyt és 1948 szeptemberének elején, még a világgyűlés napjaiban érkezett a hír Amszterdamba, hogy letartóztatták.

Valamivel később, 1948 novemberében Visser't Hooft arra buzdította a magyarokat, hogy az állammal írjanak alá egyezményt és ugyanakkor a letartóztatott Ordass Lajos ügyében az egyház szavát hallassék¹⁶. Amszterdamot értékelve Ravasz László hasonlóképpen vélekedett, amikor azt írta, hogy a világgyűlés két dolgot mondott az egyháznak a világban való bizonyágtételéről: 1. A keresztyéneknek részt kell venniük a világ nagy vállalkozásaiban és egy hitetlen, ellenséges világban kell keresztyéneknek lenniük. 2. Az egyháznak mindenütt hallatnia kell a hangját, ahol az emberről van szó.¹⁷

Karl Barth is arra bízta a magyarországi reformátusokat, akik között nagy tekintélynek örvendett, hogy nem létezik tökéletes állam, de egy részleteket tekintve az ember képes arra, hogy relatív értelemben jobb rend irányában haladjon, és a keresztyén gyülekezet hálás lehet a világi rendért, mert még a legrosszabb rend is jobb, mint az anarchia. Gondolataira az evangélikusok is figyelték, s talán nem tűntek ezek a fejtegetések idegennek a számukra. Barth, aki határozott politikai eltökéltséggel egyértelműséggel s ugyanakkor

komolyan végiggondolt teológiai érvekkel lépett fel Hitlerrel és a nemzeti szocializmussal szemben, nem kívánt tehát hasonlóan éles szembenállást az ugyanúgy totális, egyházellenes, marxista állammal szemben. Inkább arra biztatott, hogy minden félelem nélkül igent lehet mondani az új magyar államra, még akkor is, ha sokféle fenntartás él a keresztyének szívében az állam struktúrájával és politikájával szemben. Az egyháznak fel kell adnia lényegtelen és megkérdőjelezhető hatalmi pozícióit, és vissza kell vonulnia legsajátosabb területére annak tudatában, hogy éppen ez a visszavonulás jelenti az előretörést.¹⁸ Ezek szerint, emlékezik vissza Bereczky, a gyülekezetnek a változások idején kétféle kísértésnek kell ellenállnia: vagy görcsösen ragaszkodik a régi rendszerhez, szövetséget köt a reakcióval és ideológiai alátámasztást nyújt számára, vagy fenntartások nélkül az új mellett foglal állást.¹⁹ Évekkel később Bereczky úgy emlékezik, hogy a keresztyénségnek Magyarországon opportunizmus és befeléfordulás között kellett útját megtalálnia²⁰.

Mégis már ugyanebben az évben, 1948-ban, Barth a református zsinat 10 pontjának elolvasása után indítva érezte magát, hogy nyílt levélben intse a magyarországi református egyházban levő barátait, hogy az állam iránti lojalitásban és előzékenységben nem menjenek tovább, mint feltétlenül szükséges, és kormányuk valamint az uralkodó párt előtt férfiaként egészen egyenesen álljanak meg férfiak előtt.²¹ A bűnbánat gondolata hamarosan erénnyé, érdemszerző cselekedetté, a rendszer iránti lojalitás jelévé, pusztán verbális hangoztatása a gátlástalan opportunizmus eszközévé vált.²² Az egyház és vezetői hallgattak, terror uralkodott, az emberek félelemben éltek,²³ ámbar mindig újra akadtak emberek, akik nem takargatták véleményüket az egyházi nyilvánosság előtt és magatartásuk következményeit viselniük kellett.²⁴

A Barth és a magyarok közötti bizalmas és barátságos viszony eközben szertefoszlott a hivatalos homlokzat mögött, amely még a normális kapcsolatokat is lehetetlenítette és ezeket az egyházakat megfosztotta hitelüktől, amint Bereczkynek megírta 1956 májusában kelt levelében.²⁵ Amit Barth mondott, nem volt túlzás és tulajdonképpen az evangélikus egyházra is áll.

Valamely állami egyházügyi hivatal elnökének a pártvezetéshez írott jelentésében képesnek kell eredményeket felmutatnia. Horváth János 1952 decemberi jelentéséből világosan kiderül, még az állami vezetés is azon a véleményen volt, hogy az egyházi vezetőknek a nyelvi igyekezete a szocializmus ügyében az állam számára is túl sok volt, külföldön pedig inkább ellenkező hatást váltott ki. Az egyházaknak az ökumenében inkább

megalapozott teológiai munkával kellene kitűnniük és magukat hitelesíteniük - írta Horváth János.²⁶ Az egyházaknak ez a megítélés állami részről sokszor megismétlődött az évtizedek során, ami nem jelentette azt, hogy az állam közben ne akarta volna utasítani az egyházakat vagy hogy az egyházi tisztségviselők szolgálatait időnként nem igényelte volna. S azt sem, hogy a másik oldalon, a félreállított egyházi tisztségviselők - mint például Pap László a református, vagy Ordass Lajos az evangélikus egyházban - szívósságukkal és tántoríthatatlanságukat ne okoztak volna fejtörést a külföldi ökumenikus és a hazai állami vezetőknek, amikor diplomáciai módon megoldásokat vagy kompromisszumokat kerestek.

1956

Az evanstoni 1954-es világgyűlés alkalmával a magyar egyházak meghívták az Egyházak világtanácsa Központi Bizottságát, hogy 1956-ban Galyatetőn tartsa ülését. Kézenfekvő, hogy akár a református és az evangélikus egyház vezetői, akár a magyar állam a meghívással az egyházak elszigeteltségét akarták oldani és az országnak az egyházi helyzet és a vallásszabadság állapota miatt kialakult rossz hírére akartak javítani. Már a meghívás elfogadását is nagy sikerként könyvelték el és a hivatalos politika elismerésének tekintették, de magának az ülésnek a magyarországi lefolyását már sokkal kevésbé. Kiderült, hogy az EVT képviselői felhasználják az alkalmat, hogy az elmozdított egyházi vezetők iránt érdeklődjenek és értük közbenjárjanak. Sok tárgyalást követően ígéretet kaptak e személyiség rehabilitációjára, ami azután meg is történt. Még sok év múltával is 'Galyatető 1956' rémálomnak tűnt az állami funkcionáriusok gondolataiban. Nem egyszer állították később, hogy az 1956-os magyarországi felkelést, de legalábbis 'az ellenforradalmat az egyházban' az EVT készítette elő és szervezte.

A magyar forradalom leverése után a rehabilitáltak és sokakat másokat is újra elmozdítottak. 1977-es haláláig egyes ökumenikus vendégek szinte előrelátható szertartásként a hivatalos egyházvezetőségénél tett látogatással álcázták magyarországi jövetelük tulajdonképpeni célját, nevezetesen Ordass Lajos püspök meglátogatását, és megfordítva, a hivatalos egyházvezetőség hivatalos vendégei igen sok esetben időt és alkalmat találtak arra, hogy Ordass püspököt meglátogatassák, akár előre bejelentették, akár nem. Az évek során ez szinte általános gyakorlattá vált.

A levert ország és az egyház ezekben az években közvetlenül csak anyagi segítséget kapott külföldről: támogatást lelkészlakások, templomok és diakóniai intézmények

renoválására és modernizálása, valamint teológiai irodalmat. Ennek az anyagi segítségnek azonban spirituális dimenziója is volt: a határokon kívül élő keresztyénnel való hitbeli kapcsolatáról és az ő szolidaritásukról tanúskodott, természetesen az új egyházvezetőségek közreműködése mellett, amelyek az elmozdítottak helyére kerültek. Ezek a kapcsolatok mégis úgy megszilárdították az egyházakat, hogy az állam képviselői az egyházat az egyetlen olyan társadalmi szerveződésnek tekintették, melyben a reakció, azaz a szocializmussal ellenséges erők létezhetnek. Politikai vagy moráli felhívások ebben a helyzetben legtöbbször hatástalanok voltak. Talán megmentettek egy-egy embert, de az alapvető helyzetet nem változtattak.

Az egyház nem kevésbé volt az állam markában, mint 1956 előtt. Az ökumenikus kapcsolatok mégis talán elevenebbek lettek. Az egyházvezetőség természetesen - s az állam is - azt várta, hogy a vendégek igazolják az országban a vallásgyakorlás szabadságát. Mindkét oldal, az egyházi és az állami vezetőség is megkapta, amit hallani akart. De mindkét oldalnak azt is meg kellett hallania, ami a vendégek szívében volt. A vendégek emberek iránt érdeklődtek és meglátogatták őket, látni akarták a felújításra szoruló vagy már felújított lelkészlakásokat, beszéltek az egyház hivatalos képviselőivel és egyszerű falusi lelkészekkel, hűséges egyháztaggal és ismeretlenek a vonaton vagy repülőgépen. A vendégek újszerű gondolatait vagy javaslatait hivatalosan először talán lehetetlennek tartották és hevesen visszautasították. Később mégis visszatértek rá, mert sejtették, hogy a következő ökumenikus vendég Genfből vagy máshonnan hasonló gondolatokkal áll elő.

A vendégek kifejezett kérésére lehetőséget adtak, hogy a vendégek betekinthessenek addig csak csendesen végzett egyházi szolgálatokba, mint például az ifjúsági munkába, s ezek lassacskán ismét hivatalos polgárjogot nyertek az egyházban: egyre inkább nyíltan beszéltek róla. Létük így mintegy igazolást kapott. Sajátos példaként lehet említeni ebben az összefüggésben az Európai Ökumenikus Ifjúsági Tanács munkáját és a vele való kapcsolatokat, s az LVSZ Ifjúsági Találkozóját.

Annak érdekében, hogy az egyházat a társadalomban, a szocialista társadalomban is segítőkész alkotóelemnek tüntessék föl, és hogy a keresztyének társadalmi felelősségét felélesszék, a diakóniai teológiát vagy a szolgálat teológiáját fejlesztették ki. Ennek a teológiának a gyökerei kétségtelenül a szocializmus előtti idők nyugateurópai teológiájába nyúlnak vissza²⁷. Fel kell azonban tenni a kérdést, hogy vajon egy másik összefüggésben

ugyanaz lehet-e a jelentése. S meg kell állapítani, hogy nagyon gyakran pusztán frázissá üresedett.

A vendégek a beszélgetések során meghallgatták az előterjesztéseket, kérdeztek és kifejezték fenntartásaikat. Sohasem távoztak olyan győztesekként, akik a másik oldalt meg tudták volna nyerni. A következő látogatás alkalmával azonban és a következő vendégnél a tájékoztató foglalkozott az előző alkalommal felvetett kérdésekkel és ellenvetésekkel is. Amit a vendégek látogatásuk során Magyarországon mondtak és ami későbbi beszámolójuk tartalma volt, mindig fontos szempontnak számított, és amit mondtak, hosszú távon legalábbis nem maradt figyelmen kívül. Az idők során a diakóniai teológia összefüggésében így került szóba a misszió, a kritika és a kereszt is.

Számos ökumenikus ülésen és konferencián egyházaink képviselői nagyjában-egészében az állam hivatalos politikáját képviselték. Sokféle oka lehetett ennek: komolyan vették a kiosztott feladatot, tudatlanok, naívak vagy konformisták voltak. Az egyes személyeket és az egyes ügyeket egyenként és konkrétan kellene megvizsgálni, hogy az igazat mondhassuk. Sok más egyéb mellett azonban azt a lehetőséget sem volna szabad teljesen kizárni, hogy ezek az emberek meggyőződésből és igazán szóltak s cselekedtek, vagyis azt, hogy adott esetekben éppen ők - és nem mások - voltak közelebb az igazsághoz és az igazságossághoz. Ilyesmit tudnék, - hogy példát is említsek, - a vietnami háború összefüggésében elképzelni, amely az Amerikai Egyesült Államok társadalma számára sem teljesen tisztázott és megemésztett ügy. De a záróokmány aláírása előtti és utáni ún. Helsinki-folyamatot és annak különböző fázisait is meg lehetne ebben az összefüggésben vizsgálni.

Ide kívánczik Barth 1956-tal kapcsolatos hallgatásának izgalmas kérdése is. Ismeretes Reinhold Niebuhr elmarasztalása: Barth a kommunizmust nem ítélte el ugyanolyan élesen, mint a nemzeti szocializmust, s ez nem teológiájából, hanem tapasztalatából következett.²⁸ Itt azonban nem foglalkozunk ezzel a kérdéssel.

1984

Nem Magyarországon vetődött fel először az a gondolat, hogy a Lutheránus Világszövetség VII. nagygyűlésére 1984-ben Budapesten kerüljön sor. Azonban mindkettőt, a gondolatot is, a döntést is sikerként könyvelték el.

A magyar stáb egyik legelső előkészítő megbeszélését - talán 1982-ben vagy 1983-ban - Carl H. Mau, LVSZ főtitkár szavai - egyházatok nem ugyanaz lesz a világgyűlés után, mint

előtte volt - azonban felborzolták a kedélyeket, különösen Káldy Zoltán püspökét. Galyatető 1956 gondolata kézenfekvő volt, bár Mau bizonyára nem tervezett semmi konkrétot, s valószínűleg arra sem gondolt, hogy szavai konkrétan mit jelentenek. Carl Maunak mindenesetre sikerült elérnie, hogy egy kis csoport, benne Káldy Zoltánnal, Ordass Lajos sírjánál szerény megemlékezést tartott, amely ugyan nem volt nyilvános, de a nyilvánosság számára tudósítottak róla.

A világggyűlés előkészületei során az állami és egyházi érdekek hallatlan párhuzamossága lett nyilvánvalóvá. Az egyik oldalon a vallás szabadságát és általában a kelet-európai szabadságot akarták bemutatni, a másik oldalon abban reménykedtek, hogy sikerül jobb kapcsolatokat kiépíteni Kelet-Európával, egészen az oroszországi németekig menően. Állami oldalról minden lehetséges és megengedett volt a világggyűlés sikere érdekében. A rendezvény egyszerűen túl nagy volt ahhoz, hogy mindent szigorú ellenőrzés alatt lehessen tartani. A világggyűlés előtti sokoldalú előkészítést, a sokféle kapcsolatot egyszerűen nem illetve alig lehetett ellenőrizni vagy korlátozni.

Az egyház tagjai, lelkészek és gyülekezeti tagok a hitben való nagy közösség élményében részesülhettek. A Sportcsarnokban a megnyitó istentiszteleten a külföldi vendégekkel való közösség tapasztalata mellett az előkészületek során megtapasztalt közösség élménye is valami egészen új volt: olyan egyházi munka, amelyben az egyéni kezdeményezés, az ötletek, a kreativitás és a lelkesedés addig ismeretlen szerepet játszottak.

Az LVSZ budapesti világggyűlésével kapcsolatban mindig megemlítik az elnökválasztást és Káldy Zoltán megválasztását gyakran az LVSZ behódolásának tekintik. Nem vitás, hogy Káldy szeretett volna elnök lenni és mindent elkövetett, hogy elnök legyen. E törekvésében számíthatott a magyar állam támogatására. Ismételten Carl Mau szemére vetette, hogy nem támogatja jelöltségét. A főtitkár ezzel szemben újra és újra azt állította, hogy az egyetlen dolog, amit Káldyért tehet, hogy mindent elkövet a szabályszerű választás biztosítására, amennyiben a tagedházak vagy a delegátusok Káldyt jelölik.

Akkoriban úgy éreztük, hogy a világggyűlés idejére kivételes állapot van érvényben a siker érdekében. Ma azonban már tudjuk, hogy mindez egy új korszak nyitánya volt. Senki sem sejtette, hogy a jövő mit hoz magával.

Mérleg

Aligha lehetséges a magyarországi egyházak és az ökumené egymással való kapcsolatait, az ökumenikus mozgalom képviselőinek és az ökumenikus nyilatkozatokban a hatását, ezeknek a hazai egyházak részéről történt elfogadását vagy elutasítását, vagyis a hatást közös nevezőre hozni és egy rövid mondatban összefoglalni.

Szemére lehet vetni, hogy az ökumenikus mozgalom képviselői - mai mértékkel mérve - sokszor túl óvatosan mozogtak a kelet-európai parketten, s azt is, hogy a magyarországi egyházak akkori képviselői - ugyancsak mai mértékkel mérve - túlságosan konformok, túl lojálisak voltak. Mégis nem szabadulhatunk attól a gondolattól, hogy Isten igéje - sokszor az egyes küldöttek ellenére is, de talán mégsem egészen csak nélkülük, - megszólalt és hatott. Ez nem a szolgálkat igazolja, hanem Isten dicsőségét hirdeti.

Olyan iskola volt ez, amely évtizedekig tartott. Vajon tanultunk-e belőle valamit keleten és nyugaton? Vagy minden megy tovább úgy, ahogy mindig is volt?

Irodalom

Barth Károly és a magyar egyházpolitikai helyzet. 1. Református egyház a "vasfüggöny mögött". (Közlő: Groó Gyula) 2. Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz. *Lelkipásztor* 1948, 6, 232-237.

Benczúr László: "... et nos mutamur ..." Interjú önmagammal 1995 végén. A szerző magánkiadása. Budapest, 1996. 59 old.

Benczúr László: Miért hallgatott el Barth 1956-ban? *Lelkipásztor* (72) 1997, 9, 342-344.

Bereczky Albert: A mi keskeny utunk. In: Bereczky Albert: Hálaadás. Igehirdetések, előadások, cikkek, tanulmányok. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya: Budapest, 1980. 175 old. 87-100. - Megjelent még: *Theologiai Szemle* 1961, 3-4, 65-69.

Berggrav, Eivind: A világ feszültségei és Krisztusban való egységünk. (Az EVT evanstoni nagygyűlésén elhangzott előadás) *Lelkipásztor* 1954, 11, 489-494.

Interjúk néhány kortárral "Amszterdam - 1948" jelentőségéről: Benczúr László, Berki Feriz, Czeglédy Sándor, Szabó Imréné Szabó Éva. In: [Ötven] 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa: Budapest, 1993. 248 old. 59-74.

Nagy Gyula: Amszterdam visszhangja. *Lelkipásztor* 1949, 1, 27-29.

Niebuhr, Reinhold: Miért hallgat Barth Magyarországról? Fordította Jutasi Angelika. *Credo* (3) 1997, 1-2, 43-48.

Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. [I] Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szépfalusi István. *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem*: Bern, 1985. 460 old.

Ottlyk Ernő: Harmincéves az Egyházak Világtanácsa. *Lelkipásztor* (53) 1978, 5, 270-276.

Pap László: Tíz év és ami utána következett 1945-1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez. Szerkesztette és a jegyzeteket összeállította: Bárczay Gyula. *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem*: Bern / Budapest, 1992. 424 old.

Ravasz László: A Világzsínat jelentősége. In: [Ötven] 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa: Budapest, 1993. 248 old. 103-111.

Szabadi Sándor: Válasz. Barth és Magyarország. Credo (3) 1998, 1-2, 15-19.

- ¹ Vö. Thomas Seiterich-Kreuzkamp interjúját Konrad Raiser EVT-főtitkárral: Die Globalisierung nutzen - wie einst Paulus. Publik-Forum Nr. 20. 24. Oktober 1997. 24-28. - Terray László: Észak nem felejt. Keresztyén Igazság, Új folyam 38. szám, 1998 nyár, 12-16. (különösen 14-15.)
- ² A kutatás evangélikus vonatkozásairól és a megjelent publikációkról ismertető és értékelő áttekintést nyújt Szépfalusi István (Ordass Válogatott írások, 898-920. Vö. még: David Baer: Két válasz - három magatartás. A Magyarországi Evangélikus Egyház közelmúltjának vizsgálata. Keresztyén Igazság, Új folyam 38. szám, 1998. nyár, 17-20.
- ³ Ravasz László: A Világzsinat jelentősége, 105.
- ⁴ Benczúr: "... et nos mutamur ...", 51.
- ⁵ Benczúr: "... et nos mutamur ...", 50-51.
- ⁶ Ravasz László: A Világzsinat jelentősége, 107.
- ⁷ Ravasz László: A Világzsinat jelentősége, 107. 110. Így értékelte az amszterdami eseményeket Stählin püspök is, vö. Nagy Gyula: Amszterdam visszhangja, 27-28. Harminc évvel későbbi, ebben a vonatkozásban hasonló tételt megfogalmazó visszatekintés: Ottlyk Ernő: Harmincéves az Egyházak Világtanácsa, 271.
- ⁸ Nagy Gyula: Az amszterdami világtanácsi konferencia, 206.
- ⁹ Nagy Gyula: Amszterdam visszhangja, 28.
- ¹⁰ Bereczky semmiképpen sem volt az egyetlen, sem Magyarországon, sem a világon, vö. nem csak az ún. Stuttgarti Bűnvallást 1946-ból, hanem például a magyarországi egyházak Evanstonra készített tanulmányi anyagát is: A magyarországi evangéliumi egyházak biztonyságtétele a keresztyén reménységről. Az Egyházak Világtanácsa evanstoni nagygyűlése alkalmából. Lelkipásztor 1954, 8, 337-354. Hasonlóképpen Oslo püspökének az evanstoni világtanácsi nagygyűlésen tartott előadása: Berggrav, Eivind: A világ feszültségei és Krisztusban való egységünk., 489, valamint: Schlink, Edmund: Krisztus - a világ reménysége, 482.
- ¹¹ Benczúr: "... et nos mutamur ...", 36.
- ¹² Interjúk néhány kortárssal "Amszterdam - 1948" jelentőségéről: Benczúr László, Berki Feriz, Czegléd Sándor, Szabó Imréné Szabó Éva. In: [Ötven] 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. 1993. 65.
- ¹³ Érdekes lenne kikutatni, milyen forrásokból táplálkozott Visser't Hooft megállapítása.
- ¹⁴ Benczúr: "... et nos mutamur ...", 52.
- ¹⁵ Ravasz László: Az Egyház biztonyságtétele Isten üdvtervéről, 129.
- ¹⁶ Vgl. Benczúr László: Egyházunk az Amszterdam - 1948 felé vezető úton, 179. Benczúr: "... et nos mutamur ...", 52.
- ¹⁷ Ravasz László: Az Egyház biztonyságtétele Isten üdvtervéről, 128.
- ¹⁸ Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz. Lelkipásztor 1948, 6, 234-237.
- ¹⁹ Groó Gyula: Barth Károly Magyarországon. Lelkipásztor 1948, 5, 181-182.
- ²⁰ Bereczky Albert: A mi keskeny utunk, 98.
- ²¹ Barth Károly: Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz. Lelkipásztor 1948, 6, 236.
- ²² Benczúr: "... et nos mutamur ...", 36.
- ²³ Ordass: Önéletrajzi írások I., 381. 384. 389. stb.
- ²⁴ Egy dokumentum a református egyházból: Pap, László: Tíz év, 325-327.
- ²⁵ Pap, László: Tíz év, 328-331.
- ²⁶ Pap, László, Tíz év, 320-324, különösen: 321.
- ²⁷ Vö. az ún. Málta Riport („Az evangélium és az egyház”. Az evangélikus-római katolikus közös Tanulmányi Bizottság beszámolója. Fordította: Hafenschner Károly. Theologiai Szemle 1974, 231-241) 40. pontja: „Isten üdvösséges cselekedeteiről az egyháznak nem csupán az igén és szentségeken keresztül kell biztonyságot tennie, nem is csak a bűnbocsánat szóbeli hirdetésén át, hanem Krisztus követésével a gyengék gyengeségének felvállalásával, a szükségben levőkkel és elnyomottakkal szolidaritásban.”
- ²⁸ Niebuhr, Reinhold: Miért hallgat Barth Magyarországról? Fordította Jutasi Angelika. Credo (3) 1997, 1-2, 43-48. Benczúr László: Miért hallgatott el Barth 1956-ban? Lelkipásztor (72) 1997, 9, 342-344. Szabadi Sándor: Válasz. Barth és Magyarország. Credo (3) 1998, 1-2, 15-19.